

Podkreśla się, że stanowi to wyraz pewnego rozczarowania do utartych parlamentarnych form działalności politycznej.

Wreszcie przedstawiono szczegółowo rozwój i politykę klas posiadających. Autorzy rozdziału omawiającego tę problematykę — po stwierdzeniu, że podstawowym momentem jest fakt, iż po 1945 r. na terenie dzisiejszej RFN nie została podważona kapitalistyczna struktura własności i że znalazła się ona pod ochroną zachodnich mocarstw okupacyjnych — zwracają jednak uwagę na pewne daleko idące przegrupowania jakie miały miejsce w tej strukturze. Uległa likwidacji, a przynajmniej znacznemu ograniczeniu, klasa wielkich posiadaczy ziemskich (junkrów), odgrywająca do roku 1945 poważną rolę w życiu politycznym kraju. „Centrum kierownicze” kapitału niemieckiego przesunęło się w kierunku dynamicznie rozwijającego się specjalistycznego przemysłu: elektrycznego, elektronicznego i wielkiej chemii. Dla stosunków społecznych w RFN jest istotny wzrost rangi menadżerów wielkiego zmonopolizowanego przemysłu. Następuje proces oderwania właściciela środków produkcji od funkcji sterowania życiem gospodarczym.

Książka kończy się rozdziałem, w którym autorzy dokonują przeglądu wydarzeń w ruchu demokratycznym i robotniczym w RFN. Wydarzenia te wiążą się z walką parlamentarną i pozaparlamentarną przeciwko remilitaryzacji, zbrojeniom atomowym, przeciwko próbom odrodzenia faszystów i planom wprowadzenia stanu wyjątkowego. Jest to historia porażek ale również i znacznych osiągnięć — zwłaszcza ruchu robotniczego, które napawają optymizmem i uzasadniają — mimo wszelkich przeciwności — jaśniejsze spojrzenie w nadchodzące lata osiemdziesiąte naszego stulecia.

Recenzowana książka stanowi cenne kompendium wiedzy o RFN; ma duże walory poznawcze dla czytelnika interesującego się tym krajem, jego krótką i bogatą w wydarzenia historią i niewątpliwie zasługuje na uwagę.

Maciej Hoffmann

Union alternativ. Herausgegeben von Gerhard Mayer-Vorfelder und Hubertus Zuber, Seewald Verlag, Stuttgart 1976, 552 ss.

Politologiczna literatura Republiki Federalnej Niemiec wzbogaciła się książką „Union alternativ” o pozycję interesującą bardziej z polityczno-formalnego aniżeli merytorycznego punktu widzenia. Stanowi ona zbiór artykułów prominentów życia politycznego, gospodarczego i społecznego związanych z kołami CDU/CSU. Zamiarem prezentowanego opracowania jest przekonanie społeczeństwa zachodniemieckiego, iż jedyną partią narodową służącą społecznemu porządkowi i reprezentującą żywotne interesy obywateli jest CDU/CSU. Zamierzeniem wydawców tego swoistego manifestu politycznego chrześcijańskich demokratów jest wykazanie, iż pretensje opozycyjnych partii do objęcia politycznego przywództwa w Niemczech zachodnich nie są bezpodstawne.

Jak sugeruje tytuł, autorzy — członkowie partii opozycyjnych prezentują program mający stanowić alternatywę wobec polityki „małej koalicji”. Zabierają oni głos w dyskusji, dotyczącej bez mała wszystkich dziedzin życia. Cykl artykułów, usystematyzowanych według kryterium problemowego, otwierają Helmut Kohl, przewodniczący CDU oraz Hans Filbinger, premier Badenii-Wirtembergii oraz za-

stępca przewodniczącego CDU, wypowiadający się na tematy wolności i liberalizmu.

Punktem wyjścia każdej z wypowiedzi jest negowanie i krytyka osiągnięć i zamierzeń polityczno-gospodarczych SPD/FDP. Od zasady tej nie odbiegają również przywódcy chrześcijańsko-demokratycznej unii. Zarówno H. Kohl jak i H. Filbinger starają się przekonać czytelnika, iż sześciolatnie rządy SPD/FDP doprowadziły do społecznego regresu, bezrobocia, inflacji. „W przeciwieństwie do zagrażającej wolności społecznej” polityki rządzącej koalicji, CDU/CSU oferuje „przezwycięzenie ogólnego kryzysu” jak i zapewnienie bezpieczeństwa i wolności w duchu specyficznie rozumianego liberalizmu. Antyliberalnemu, w przekonaniu przywódcy zachodnioniemieckiej opozycji, kursowi SPD/FDP w zakresie oświaty i gospodarki przeciwstawić pragnie CDU/CSU system reform oświatowych oraz społeczną gospodarkę rynkową, zaś „utopijnym” ideałom rządu federalnego — rzeczywistą obrotową demokrację.

Tematykę poświęconą zagranicznej i berlińskiej polityce partii unii otwiera przewodniczący CSU F. J. Strauss artykułem ukazującym miejsce i rolę Republiki Federalnej Niemiec w systemie polityki światowej. Ambitnemu tytułowi nie sprostała jednakże treść prezentowanej wypowiedzi. Artykuł Straussa stanowi *de facto* katalog pretensji wysuniętych pod adresem „małej koalicji”. Sugerowany w tytule stosunek RFN do węzłowych problemów światowych sprowadzony został w konsekwencji do omówienia stanowiska partii opozycyjnych wobec wschodniej i niemieckiej polityki zachodnioniemieckiej socjaldemokracji. Problem niemieckiej siły i jedności utożsamia przywódca bawarskiej CSU z problemem bezpieczeństwa i jedności europejskiej. Podział Niemiec zagraża w przekonaniu CSU wolności narodu niemieckiego oraz wolności narodów europejskich.

Polityka odprężenia „małej koalicji” jest dla Straussa tylko iluzją, polityką rozczarowań i niepowodzeń, która doprowadziła do umocnienia pozycji państw socjalistycznych oraz infiltracji socjalistycznej ideologii na terenie Europy zachodniej. Nawiązując do najbardziej reakcyjno-nacjonalistycznego nurtu literatury niemieckiej, formułuje Strauss polityczne *credo* opozycji, wyrażające się w akceptacji siły jako rękojmi pokoju i bezpieczeństwa; „tylko siła bowiem gwarantować może pokój, słaby zaś popadnie w poddaństwo bądź też wykorzystany zostanie jako instrument polityki wojennej”. Jego alternatywa to silne Niemcy współpracujące z narodami Europy zachodniej w zwalczaniu ideologii oraz polityki państw socjalistycznych w myśl lansowanego przez opozycję hasła „wolność albo socjalizm”.

Jeden z aspektów polityki zagranicznej, mianowicie problem zachodnioniemiecko-amerykańskiego aliansu, podjęty został przez Leislera Kiepa, ministra finansów Dolnej Saksonii oraz federalnego skarbnika CDU. Przedstawia on zarys bilateralnych stosunków między Stanami Zjednoczonymi a Republiką Federalną Niemiec od 1949 r. ze szczególnym podkreśleniem zasług amerykańskiego sojusznika dla gospodarczego rozwoju Niemiec zachodnich. Autor artykułu przypomina, iż u podstaw sojuszu oraz wspólnych interesów obu partnerów leżała chęć osłabienia pozycji i wpływów Związku Radzieckiego oraz przeciwstawienie się rozwojowi socjalistycznej ideologii.

W podobnym — antywschodnim duchu utrzymana jest wypowiedź Franza Heubla, zastępcy przewodniczącego CSU oraz bawarskiego ministra do spraw federalnych, który poruszył zagadnienia europejskiej polityki Unii. Punktem wyjścia rozważań autora jest stwierdzenie, iż Europa dzieli się na dwa obozy ideologiczne, z których tylko zachodnioeuropejskiemu przynależy prawo bytu. Nie poddaje bawarski minister w wątpliwość „prawdy”, iż tylko CDU/CSU jest powołana do prze-

zwycięzenia gospodarczo-społecznych trudności, które w konsekwencji umożliwi jej zahamowanie infiltracji socjalistycznych idei na teren Niemiec zachodnich. Heube nawołuje do utworzenia stanów zjednoczonych Europy zachodniej, które poprzez wspólną politykę agrarną, wspólne przedsięwzięcia naukowe i kulturalne, nade wszystko zaś poprzez ugruntowanie w społeczeństwie zachodnioeuropejskim przekonania o konieczności unifikacyjnej polityki europejskiej, stworzą silną bazę kapitalistyczną — ostoję wolności i stabilizacji zachodniej.

Cykl tematyczny poświęcony polityce zagranicznej zamykają artykuły: Werne-ra Marxa, członka zarządu CDU Nadrenii-Palatynatu „Niemiecka polityka wschodnia po 1969 r.”, Heinricha Lummera, przewodniczącego berlińskiej frakcji CDU „Berlin i niemiecka polityka wschodnia” oraz Aloisa Mertesa, sekretarza stanu „Unia i Polska”. Wspólnym wykładnikiem wymienionych wyżej opracowań jest krytyka polityki wschodniej rządzącej koalicji jako zaprzepaszczenia dzieła i osiągnięć ery Adenauera. Potępienie układów wschodnich, ocenionych jako źródło wszelkich konfliktów politycznych w Europie, określiło charakter i treść wszystkich wypowiedzi. W miejsce polityki rezygnacji, jak określano politykę wschodnią SPD/FDP, opozycja postuluje:

- podkreślanie jedności niemieckiej w polityce zagranicznej,
- uwzględnienie wysuniętych przez CDU/CSU żądań w stosunkach z państwami „bloku wschodniego”,
- ugruntowanie ideologicznych podstaw bloku zachodniego w walce z socjalizmem.

O tym, iż wszystkie opracowania zamieszczone w prezentowanej książce służą dostarczeniu argumentów mających uzasadnić konieczność zmiany rządzących partii, świadczy dobitnie następny problem zatytułowany: „Państwo i społeczeństwo, wewnętrzne bezpieczeństwo oraz polityczne koncepcje dotyczące bezpieczeństwa”. Zabierający na powyższy temat głos w dyskusji Ernst Albrecht, premier Dolnej Saksonii, Bruno Heck, przewodniczący *Konrad Adenauer-Stiftung*, Alfred Dregger, przewodniczący eskiej CDU oraz Manfred Wörner, członek zarządu federalnego CDU nie ukrywają przekonania, iż źródłem rosnącej fali przestępstw i zakłóceń w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego jest polityka „małej koalicji” oraz indoktrynacja pewnych warstw społecznych poprzez marksistowsko-leninowskie teorie. Zarówno B. Heck jak i A. Dregger dowodzą, iż era bezpieczeństwa skończyła się wraz z odejściem Adenauera oraz przejściem CDU/CSU do opozycji. Przedstawiony przez Dreggera wykaz suchych cyfr ilustrujących wzrost przestępczości w RFN (w okresie od 1964 r. do 1974 r. liczba ludności w Niemczech zachodnich wzrosła o 6,4% = z 58 mln do 62 mln, w tym samym zaś czasie ilość przestępstw wzrosła o około 57% = z 1 747 580 do 2 741 728) w oderwaniu od faktycznej sytuacji społeczno-politycznej, nie może przynieść odpowiedzi na nabrzmiałe w ostatnich latach problemy anarchizmu i terroryzmu. Opracowana w czerwcu 1975 r. przez chrześcijańskich demokratów „ofensywna koncepcja do zwalczania anarchistycznego terroryzmu i jego podstaw”, stanowiąca przedmiot dumy reprezentujących szeregii Unii autorów, nie wposiła *de facto* nic nowego. Miast konstruktywnych propozycji autorzy ograniczyli się do nawoływania o wzrost obronności, koordynację przemysłu zbrojeniowego, harmonię taktyczno-operacyjnych koncepcji. Geograficzne i polityczne położenie Republiki Federalnej Niemiec zmusza Niemcy, w przekonaniu autorów, do stałej gotowości obronnej przeciw ideologicznym wpływom socjalizmu oraz do przeciwstawienia się militarnej potędze Związku Radzieckiego. *Antidotum* na przestępczość i terroryzm ma być wychowanie oparte na nowych

wzorcach, wypowiadające walkę samozadowoleniu, wygodnictwu i służące pluralistyczno-demokratycznemu porządkowi społecznemu.

Objemujący tylko dwa artykuły (Karla Carstensa, przewodniczącego frakcji parlamentarnej CDU/CSU oraz Alfonsa Goppla, premiera Bawarii) temat poświęcony frakcji CDU/CSU oraz *Bundesratowi* stanowi skondensowany zarys historii frakcji parlamentarnej CDU/CSU z zaakcentowaniem inicjatywy partii Unii na forum *Bundesratu*, mających na celu ochronę życia, rodziny, rozwój gospodarczy kraju, zabezpieczenie pokoju i jedności narodowej.

Problematykę wielkomiejskiej polityki podjął Manfred Rommel, członek zarządu CDU/CSU w Badenii-Wirtembergii. Preferując model wielkiego miasta nie tylko jako nosiciela usług i dostarczyciela miejsc pracy, lecz przede wszystkim jako centrum duchowego i kulturalnego życia, apeluje autor głównie do polityków komunalnych o skorygowanie dotychczasowej polityki wielkomiejskiej i uwzględnienie szerokich interesów miasta.

Pełen demagogii cykl wypowiedzi poświęconych polityce gospodarczej, finansowej i socjalnej zawiera szereg truizmów na temat sytuacji finansowo-ekonomicznej RFN, przy czym we wszystkich wystąpieniach dominuje przekonanie, iż jedyną partią zdolną zapewnić wszystkim pracę, robotnikom lepsze warunki pracy i opieki społecznej, zapobiec inflacji oraz uzdrowić politykę finansową jako podstawę stabilnej demokracji, jest CDU/CSU. Heinrich Geissler, minister do spraw socjalnych, zdrowia i sportu w Nadrenii-Palatynacie, akcentuje zasługi partii opozycyjnych dla usprawnienia i poprawy sytuacji socjalnej świata pracy na przykładzie tzw. oświadczenia mannheimskiego z czerwca 1975 r. Punktem ciężkości „oświadczenia” jest tzw. nowe zagadnienie społeczne, przez które opozycja rozumie zaangażowanie po stronie słabych, potrzebujących, nieorganizowanych, chorych, bezrobotnych oraz rencistów.

Tematyczną kontynuację tego problemu stanowi zagadnienie poświęcone przedsiębiorcom, stanowi średniemu oraz gospodarce rolnej. Wolfgang Herion, przewodniczący federalny „Młodych przedsiębiorców”, Paul Schnitker, prezydent *Zentralverband des deutschen Handwerks*, Rolf Schöck, przewodniczący zarządu banku kredytowego Badenii-Wirtembergii oraz Constantin von Heereman, prezydent *Deutscher Bauernverband* kreślą obraz sytuacji w środowisku małych i średnich przedsiębiorców, rzemieślników oraz ich społecznej pozycji. Sygnalizują oni gospodarcze i społeczne tendencje rozwojowe, szczególnie zaś te, które wychodzą naprzeciw rozwijającemu się rzemiosłu, a więc m. in. gwałtowne zmiany w zakresie technicznych i gospodarczych uwarunkowań dopasowywujące się do zmienionych warunków rynkowych, wzrost zapotrzebowania na usługi przy jednoczesnym zastoju pewnych produkcyjnych sektorów gospodarki, wzrastające uznanie dla rzemiosła, wzrost jego społecznego prestiżu.

Autorzy z szeregów CDU/CSU nie ukrywają, iż podstawą gospodarczej polityki partii Unii jest i pozostanie społeczna gospodarka rynkowa. Celem CDU/CSU jest:

- zachowanie i wzmocnienie siły działania małych i średnich przedsiębiorców w zakresie rzemiosła i wolnych zawodów,
- dopasowanie ich do gospodarczych i technologicznych przemian,
- zabezpieczenie i rozbudowa miejsc pracy.

Korespondujący z zagadnieniami gospodarczymi temat ochrony środowiska naturalnego i właściwego wykorzystania energii został stosunkowo najbardziej wy-czerpująco omówiony w artykułach Hermanna Russe, członka *Wirtschafts- und Sozialausschuss der Europäischen Wirtschafts- und der Europäischen Atomgemeinschaft* oraz Erwina Teufļa, sekretarza stanu w ministerstwie do spraw wyżywienia,

gospodarki rolnej i środowiska w Badenii-Wirtembergii. Rzekomo chaotycznej i mało konsekwentnej polityce rządzącej koalicji w zakresie ochrony środowiska przeciwstawia Russe odpowiedzialną i racjonalną politykę chrześcijańskich demokratów. Alternatywa CDU/CSU odnośnie do polityki energetycznej brzmi: multilateralna współpraca w oszczędzaniu energii, koordynacja poczynań nad przyspieszeniem badań nad rozwojem energii, szersze wykorzystanie energii jądrowej. Wskazując na pewne inicjatywy Unii — jak chociażby opracowany w 1974 r. program wykorzystania energii jądrowej w ramach powołanej *Bundesfachausschuss für Strukturpolitik der CDU*, pragnie autor podkreślić konsekwencję, skuteczność i racjonalność energetycznej polityki partii opozycyjnych.

Tendycyjnosc w preferowaniu zaslug CDU/CSU i umniejszanie osiągnięć SPD/FDP na polu ochrony naturalnego środowiska i pokojowego wykorzystania energii jądrowej widoczna jest również w artykule E. Teufela, sekretarza stanu w ministerstwie do spraw żywienia, gospodarki rolnej i środowiska w Badenii-Wirtembergii. Postuluje on ujednoczenie różnych elementów polityki ochrony środowiska jak: ochrona czystości wody, powietrza, przyrody, planowania naturalnego środowiska w jednym systemie, nad którym naukowy i polityczny patronat sprawowałyby kompetentne placówki Unii. Wyraża on przekonanie, iż tylko chrześcijańscy demokraci dzięki swej etyce, ideologii i głęboko pojętemu humanizmowi mogą nadać rzeczywistości inny, bardziej duchowy wymiar, który przyczyni się do przezwyciężenia konsumpcyjnego stylu życia, a co za tym idzie zakłóceń w prawidłowym funkcjonowaniu środowiska.

Poświęcony z kolei polityce oświatowej Unii artykuł Hansa Maiera, bawarskiego ministra wyznań i nauczania, profesora nauk politycznych, stanowi jeszcze jedną okazję do ataku na rząd „małej koalicji”. Czyni on rząd SPD/FDP odpowiedzialnym za zakłócenia w systemie nauczania, bezrobocie młodych, niepokoje studenckie na wszystkich uczelniach Republiki Federalnej. Wypowiedź prof. Maiera stanowi jednocześnie apoteozę systemu kształcenia w krajach rządzonych przez CDU/CSU. Kładzie on nacisk na usamodzielnienie się systemu kształcenia zawodowego od ogólnokształcącego i ściślejsze zespolenie szkół zawodowych z odpowiednimi przedsiębiorstwami i resortami przemysłu i rzemiosła.

Również problematyka poświęcona kobietom, studentom i młodzieży obliczona jest na wyniesienie zaslug CDU/CSU w zakresie ochrony praw kobiet i opieki nad młodym pokoleniem. Artykuł Hanny Laurien, członkini *Bundesvorstand der Frauenvereinigung der CDU* ogranicza się do omówienia aktywności kobiet w ramach partii chrześcijańsko-demokratycznej. Autorka wychodzi z założenia, iż fakt, że CDU/CSU już w 1948 r. powołała do życia *Frauenarbeitsgemeinschaft* (podczas gdy SPD dopiero w 1975 r. zorganizowała *Arbeitsgemeinschaft sozialdemokratischer Frauen*) stanowi gwarancję skuteczności pracy opozycji na polu ochrony pracy kobiet, zabezpieczenia jej praw społecznych, pomocy dla rodziny itp. Zarówno artykuł H. Laurien jak i poświęcony *Junge Union* artykuł Matthiasa Wissmanna, federalnego przewodniczącego *Junge Union Deutschlands*, mają na celu ideologiczne kształtowanie swych potencjalnych wyborców. Stąd zapewnienia autorów o gotowości CDU/CSU, określającej się jako *Volkspartei*, do szeroko pojętych reform na polu zwalczania bezrobocia młodych, zapewnienia nowych miejsc studiów, humanizację życia itp.

Podsumowujący niejako artykuł Karla Steinbucha stanowi syntezę pracy. Rozpatrując przyszłe szanse wyborcze CDU/CSU opiera się autor na apriorycznym założeniu, iż tylko program Unii stanowi zespół wiarygodnych, zgodnych z duchem liberalizmu idei, które utorują drogę obecnej opozycji do zwycięstwa.

Cel, jaki założyli sobie autorzy prezentowanej książki — udowodnienie wyższych racji CDU/CSU i jej polityczno-społecznych predestynacji do przejęcia władzy, określili treść i charakter pracy. Nie wnosi ona nic nowego do wiedzy na temat tendencji rozwojowych i aktualnego programu opozycyjnych partii. Anty-socjalistyczna ideologia, wrogość wobec wschodniej polityki rządu federalnego, negacja układów wschodnich oraz wszelkich przejawów pojednawczej polityki wobec państw bloku socjalistycznego sprawiły, iż prezentowana książka stanowi bardziej polityczny manifest skierowany do walki z rządzącą koalicją aniżeli obiektywny materiał naukowy służący pogłębieniu wiedzy na temat aktualnej sytuacji i polityki CDU/CSU.

Anna Wolff-Powęska

WOLFGANG OCKENFELS: *Gewerkschaften und Staat. Zur Reformdiskussion des Deutschen Gewerkschaftsbundes*. Hrsg. Institut für Gesellschaftswissenschaften Walberberg, Walberberg 1979, 215 ss.

W zachodnioniemieckiej literaturze ekonomicznej i politycznej ostatnich lat pojawia się coraz więcej prac poświęconych strategii i polityce ruchu związkowego w RFN. Dyskusja na temat miejsca związków zawodowych w systemie ekonomicznym i politycznym Republiki Federalnej często cechuje się dużą ostrością. Sporo jest głosów wybitnie stronniczych, wykraczających poza przyjęte ramy sporu naukowego (czy w ogóle merytorycznego). Walka związkowców w ostatnich latach obfituje w momenty dramatyczne. Zmianie uległy warunki, w jakich jest ona prowadzona, zwłaszcza po kryzysie lat 1974-76. Nastąpiło zaostrzenie konfliktów na wszystkich szczeblach życia społecznego, zaostrzenie sprzeczności w systemie kapitalizmu państwowo-monopolistycznego, nasiliła się konkurencja pomiędzy USA, Europą Zachodnią i Japonią. Pogłębia się kryzys środowiska naturalnego i surowcowy. Zachodzą i ulegają przyspieszeniu jakościowe zmiany w siłach wytwórczych, będące rezultatem zastosowania nowej techniki i kapitalistycznej racjonalizacji. Zaostrza się konflikt pomiędzy pracą i kapitałem¹.

W połowie 1980 r. pozycja związków zawodowych w systemie politycznym i gospodarczym RFN ponownie stała się przedmiotem ożywionej dyskusji, a to za sprawą konfliktu o zachowanie tzw. *Montanmitbestimmung* (system parytetowego współdecydowania w przedsiębiorstwach hutniczych) w koncernie *Mannesmann AG*. W marcu 1981 r. obradować ma nadzwyczajny kongres zachodnioniemieckiej centrali związkowej (*DGB*), który uchwalił nowy program zasadniczy *DGB*, wytyczający kierunki działania związków do końca stulecia. Będzie to, jak słusznie zauważa W. Ockenfels we wprowadzeniu do omawianej pracy, kulminacja, choć zapewne nie zakończenie toczącej się od połowy lat sześćdziesiątych dyskusji nad wypracowaniem „nowego, nośnego fundamentu teoretycznego”. Mimo iż praca została opublikowana w 1979 r. i autorowi nie znany był jeszcze projekt nowego programu zasadniczego, zatwierdzony 2 października tego samego roku przez Zarząd Federalny *DGB*, książka jest interesującą prezentacją i syntezą najważniejszych założeń programowych zachodnioniemieckiego ruchu związkowego i kierunku ich ewolucji.

¹ W. Petschick, *Gewerkschaftsbewegung in den 80-er Jahren-Ordnungsfaktor oder Gegenmacht*. „Marxistische Blätter” nr 3/1980, s. 29.